

Peter Čuka

PRZESTRZEŃ REKREACYJNA PRZEŁĘCZY DONOVALY
W ŚRODKOWEJ SŁOWACJI

L'ESPACE TOURISTIQUE DU COL DE DONOVALY
EN SLOVAQUIE CENTRALE

RECREATIONAL SPACE OF THE DONOVALY PASS
IN CENTRAL SLOVAKIA

I. POŁOŻENIE

Środkowa Słowacja ze względu na swoje położenie oraz warunki przyrodnicze, ekonomiczne, demograficzne uznawana jest za region korytarzowy (Lukniś 1985). Główna przepustowość tego korytarza odbywa się na kierunku wschód–zachód dolinami i kotlinami oddzielającymi najwyższe masywy górskie: Tatry Zachodnie, Niskie Tatry, Rudawy Słowackie i inne. Dlatego też nieliczne w tym regionie szlaki komunikacyjne przebiegające z północy na południe mają bardzo duże znaczenie.

Jednym z takich szlaków jest droga tranzytowa Bańska Bystrzyca–Rużomberok, która przecina dolinę starohorską i przełęcz donoalską w gminie Donovaly. Trasa ta (E 77) łącząc centralne obszary Polski z państwami położonymi na południu Europy ma znaczenie międzynarodowe. W gminie Donovaly po obu stronach tej trasy znajduje się siedem miejscowości: Sliaciany, Hanesy, Mišuty, Mistríky, Donovaly, Polianka, Bully oraz dwie osady wypoczynkowe: Piesok i Pod Magurou. Właściwa przestrzeń rekreacyjna gminy Donovaly zamyka się na obszarze 1250 ha.

Gmina położona jest na przełęczy pomiędzy Wielką Fatrą a Wierchami Starohorskimi. Południowa część gminy należy do Wierchów Starohorskich, północna (miejscowości Donovaly i Mišuty) położona jest u podnóża Wielkiej Fatry. Gmina leży w połowie drogi między Bańską Bystrzycą (25 km), a Rużomberkiem (28 km), co powoduje, iż obszar przełęczy donoalskiej jest dostępny rekreacyjnie dla ponad 150 tys. osób zamieszkujących obie aglomeracje.

2. POWSTANIE I PRZEMIANY MIEJSCOWOŚCI

Sieć osadnicza na terenie gminy Donovaly formowała się pod wpływem działalności górniczej, której początki w rejonie Starohorskich Wierchów przypadają na XI stulecie. Wydobywano tu rudy polimetaliczne, a zwłaszcza miedź. Wydobywanie organizowała bańskobystrzycka izba górnicza. Rudę wytapiano na miejscu wykorzystując jako surowiec energetyczny okoliczne lasy (węgiel drzewny). Po wycięciu lasów w najbliższym otoczeniu starych osad (Staré Hory, Turecka, Motyčky) produkcję przenoszono na nowe miejsca. Taki system eksploatacji doprowadził do ścisłych związków ekonomicznych na omawianym terenie, co miało znaczący wpływ na dalszy rozwój miejscowości.

Rozwój osadnictwa na badanym terenie można podzielić na trzy okresy. Okres pierwszy, który nazwać można „górnictwym”, trwa od początku XVII do końca XIX w. Wtedy to oprócz górnictwa, które zainicjowało powstanie siedmiu osad (Donovalov 1628 r., Bulov 1650 r., Polianky 1769 r., Hanes i Mišutov 1710 r., Sliacén i Mistrík 1893 r.), działania osadników skupiały się również na wyrębie lasów i ekstensywnym rolnictwie. Powstała w tym czasie sieć osadnicza, a także charakter zabudowy zachowały się częściowo do dnia dzisiejszego.

Okres drugi to „stagnacja” spowodowana wyczerpaniem się bogactw naturalnych; rud i drewna, co nastąpiło w połowie XIX w. Niedostatek gruntów ornych a następnie charakter klimatu uniemożliwił rozwinięcie działalności rolniczej w osadach, które powoli zaczęły się wyludniać. Migracje „za pracą” kierowały się do Bańskiej Bystrzycy, Ružomberoka, Harmanca i Podbrezowej, gdzie zaczęła się rozwijać produkcja przemysłowa. Negatywne skutki wyrębów lasu zaczęto usuwać, a ponowne zalesianie obszaru było w tym okresie organizowane planowo.

Koniec stagnacji w rozwoju osad następuje dopiero w połowie lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku. Budowa nowego połączenia komunikacyjnego Bańska Bystrzyca–Ružomberok zapoczątkowała nowy etap rozwoju miejscowości – etap aktywności turystycznej (Baran, Čuka 1991). Etap ten do roku 1989 charakteryzował się szybkim i żywiołowym wzrostem budownictwa obiektów rekreacji indywidualnej (szczególnie w latach 1960–1975), górskich urządzeń komunikacyjnych (10 wyciągów narciarskich, wyciąg krzesełkowy) oraz przekształcaniem zagród i domów wiejskich w drugie domy. Władze kontrolowały tylko inwestycje państwowe, nie zabraniały natomiast masowej budowy drugich domów. Żywiołowość rozwoju znalazła swoje odbicie w niedostatecznie rozwiniętej sieci usług i dominacji zorganizowanego ruchu turystycznego. W bazie otwartej w 1989 r. było zaledwie 213 łóżek, gdy w tym samym czasie baza zamknięta liczyła ich 1900. Rok 1989 można uznać za okres transformacji, który zaznaczył się m. in. w zmianie klienteli oraz funkcjonowaniu miejscowych urządzeń rekreacyjnych. Pojawiła się cała gama usług towarzyszących dotych-

czasowym formom turystyki, np. sauny, masaże, jeździectwo, lotniarstwo, świadcząc o wkraczaniu gminy na nowy etap rozwoju.

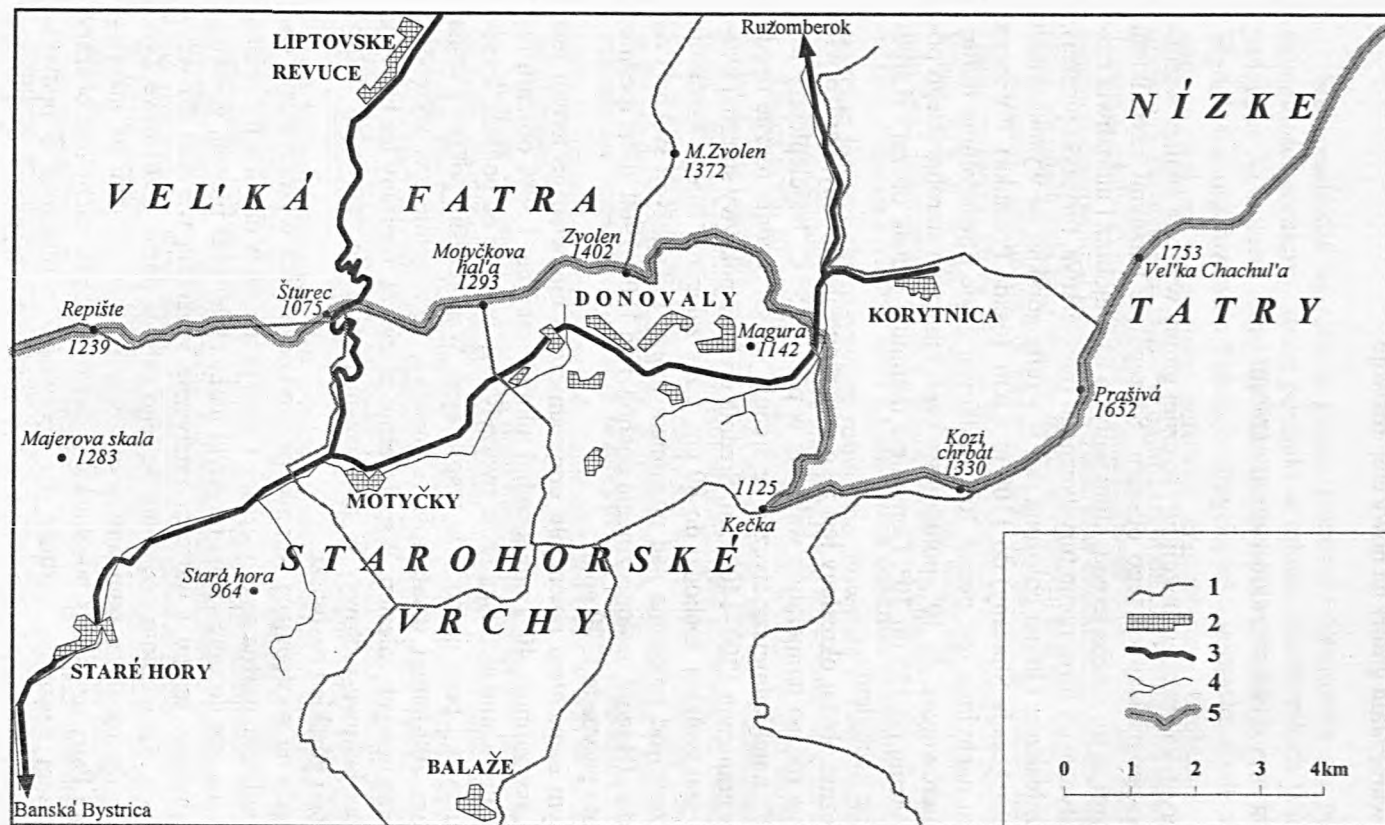
3. CHARAKTERYSTYKA PRZESTRZENI REKREACYJNEJ

Charakterystyka obecnej funkcji turystycznej gminy wymaga analizy warunków fizyczno-geograficznych tego obszaru. Szczególnie ważnymi czynnikami przyrodniczymi są tu: rzeźba terenu, która wpływa na krajobraz i umożliwia rozwój specjalistycznych form ruchu turystycznego (narciarstwa, turystyki pieszej), klimat oraz zalesienie. Gmina położona jest w strefie górskiej na wysokościach od 800 m n.p.m. (osada Śliacany) do 1100 m n.p.m. (osada Polianka). Północna część obszaru nachylona jest ponad 30°, środkowa, gdzie powierzchnię doliny wypełniają nierówności, do 10°, południowe części masywu starohorskiego posiadają nachylenie od 15° do 30°. Generalnie dominują jednak obszary o średnim i wysokim nachyleniu.

Klimatycznie obszar określany jest jako umiarkowanie chłodny, bardzo wilgotny. Średnia roczna temperatura waha się w pobliżu 5° C. Najcieplejszy jest lipiec 11–12°, najchłodniejszy styczeń ze średnią -6° C. Średnie roczne opady wahają się w granicach 1200–1400 mm. Średnia grubość pokrywy śnieżnej osiąga 40 cm, a maksymalna dochodzi do 80 cm. Czas zalegania śniegu kształtuje się (w zależności od położenia nad poziomem morza i ekspozycji stoków) od 130 do 160 dni. Długość nasłonecznienia dochodzi do 1800–1900 godz. rocznie, z czego na lato przypada 1300 godz.

Znaczącym elementem potencjału przyrodniczego omawianego terenu jest zalesienie. Lasy zajmują 40% powierzchni administracyjnej i 59% obszaru rekreacyjnego. Pierwotne siedliska leśne tworzyły lasy bukowe na podłożu kwaśnym oraz buczyny i bory na podłożu wapiennym. Współczesną pokrywa leśna jest wynikiem 200-letniej działalności człowieka, szczególnie zaś wyrębów, pasterstwa oraz nowych zalesień. Współcześnie przeważa mieszany las bukowy i karpacki las bukowo-jodłowy. W najniższym piętrze wegetacyjnym doliny przeważają łąki górskie i pastwiska.

Ze względu na występujące warunki przyrodnicze i ich wykorzystanie obszar gminy podzielić można na trzy części. Część północna w okolicach Zvolena predestynowana jest do uprawiania turystyki narciarskiej oraz pieszej, górskiej. Znaczne nachylenie terenu i wartości estetyczne stwarzają warunki do wędrówek pieszych. Szczególnie przydatne do tego celu są partie grzbietowe Zvolena, które są doskonałymi punktami widokowymi z panoramami na masywy Tatr, Wielkiej Fatry czy Gór Choczańskich. Bezleśne, ostro nachylone obszary części północnej stwarzają warunki dla uprawiania narciarstwa o podwyższonym poziomie trudności. Zjazdowe tereny narciarskie tej części dysponują

Rys. 1. Obszar rekreacyjny przełęczy Donovaly

1 – granice gmin; 2 – osadnictwo; 3 – drogi; 4 – rzeki; 5 – granice okręgów

Dessin 1. Le terrain de récréation du col de Donovaly

1 – les limites des communes; 2 – la colonisation; 3 – les routes; 4 – les rivières; 5 – les limites des districts

przewyższeniem 400 metrów. Część centralna to przede wszystkim obszar rekreacji w drugich domach. Mało urozmaicona, bezleśna rzeźba o średnich wartościach estetycznych oprócz przebywania w domach letniskowych sprzyja organizowaniu krótkich wycieczek i uprawianiu sportów na łonie przyrody. Obecnie tereny te ze względu na dużą frekwencję ruchu turystycznego są wyraźnie degradowane. Średnie nachylenie stoków Banika (1056 m n.p.m.) stwarza dogodne warunki do uprawiania mniej wymagających sportów narciarskich, saneczkarstwa, skibobów i innych. Część południowa obszaru, należąca do Starohorskich Wierchów użytkowana jest dla celów narciarsko-turystycznych i sportowo-wypoczynkowych. Dominują tu powierzchnie pokryte lasami umożliwiające spacer, obcowanie z przyrodą, zbieranie owoców runa leśnego. Występują tu doskonałe warunki do uprawiania narciarstwa, ale także biernego wypoczynku na łonie przyrody. Część ta charakteryzuje się intensywnym wypoczynkiem w drugich domach, szczególnie w miejscowościach Polianka i Buly.

Przedstawiona charakterystyka ukazuje potencjalne możliwości rekreacyjne oraz indywidualność przełęczy donowałskiej, której centrum, a zarazem głównym ośrodkiem ruchu turystycznego są Donowały. W ośrodku stale mieszkają 132 osoby. Zamieszkałych jest 56 domów, a około 130 przekształcono na drugie domy (chałupy). Niezależnie od tego zbudowano 190 nowych domków letniskowych (chaty). Potencjał noclegowy hoteli, pensjonatów i chat to 603 łóżka

Tabela I

Natężenie ruchu turystycznego w rejonie Donowały

L' intensification du mouvement touristique dans la région de Donowały

Natężenie ruchu	Kolejność miesięcy według wielkości ruchu turystycznego	Nazwa miesiąca
Wysokie	1	lipiec
	2	sierpień
	3	luty
	4	marzec
	5	styczeń
	6	maj
Średnie	7	kwiecień
	8	wrzesień
	9	czerwiec
	10	październik
Niskie	11	grudzień
	12	listopad

Źródło: Opracowanie autora.

w bazie otwartej i około 800 w bazie zamkniętej. Stwarza to duże możliwości wynajmowania miejsc (zwłaszcza w prywatnych chatach i chałupach).

Obiekty gastronomiczne (restauracje, kawiarnie, bary szybkiej obsługi itp.) mają łączną pojemność 1100 miejsc konsumpcyjnych. Donovaly posiadają trzecią co do wielkości liczbę górskich wyciągów narciarskich na Słowacji. Na trzech obszarach zjazdowych działa 10 wyciągów krzesełkowych, które w ciągu godziny mogą obsłużyć 7100 osób. Usługi podstawowe są uzupełniane coraz szerszą ofertą usług towarzyszących (np. w ośrodku znajdują się trzy kryte baseny pływackie). Największy ruch turystyczny zaznacza się podczas weekendów zimowych, kiedy to przełęcz Donovaly jest odwiedzana przez ponad 15 000 narciarzy dziennie. Systematyczne badania ruchu turystycznego potwierdziły dominację sezonu zimowego, który trwa zazwyczaj od grudnia do marca. Drugą kulminacją jest sezon letni od czerwca do początków września (tab. I). W okresie tym przeważają turyści wędrujący, którzy zatrzymują się tu na 1–2 noce, np. w hotelu "Šport".

Istniejące zagospodarowanie turystyczne stwarza warunki dla pobytów długotrwałych, np. hotel "Vittek" specjalizuje się w obsłudze klientów niemieckiej.

4. NEGATYWNE WPLYWY AKTYWNOŚCI TURYSTYCZNEJ

Głównymi formami aktywności turystycznej na obszarze Donovaly są: narciarstwo zjazdowe, pobyty letniskowe w ośrodkach i na działkach rekreacyjnych oraz turystyka piesza, przy czym szczególnie dwie pierwsze formy powodują (razem z komunikacją tranzytową) zmiany niekorzystne ekologicznie.

Największy wpływ narciarstwa zjazdowego na środowisko posiadają: grubość pokrywy śnieżnej i zagęszczenie narciarzy. Szczególnie duże zniszczenia zaznaczają się na południowych stokach Novej Hole i Zvolena. Uszkodzenie roślinności krawędziami nart, a następnie zmniejszanie się grubości profilu glebowego, można zauważyć tu na obszarach o nachyleniu 27–45°. Duże zagęszczenie narciarzy, przewyższające 160 osób/ha jest przyczyną zniszczeń na łagodniejszych stokach Banika, gdzie nachylenie nie przekracza 23° (Čuka 1992).

Również pobyty na letniskach i działkach rekreacyjnych mogą stymulować różnorodne formy aktywności turystycznej, np. zbiór owoców runa leśnego, spacer po okolicy i inne, które mają wpływ na degradację środowiska. Pierwszoplanowym jednak czynnikiem antropopresji na środowisko naturalne jest tu istnienie i aktywne funkcjonowanie osad wypoczynkowych.

Osada wypoczynkowa Pod Magurou jest największym skupieniem domów letniskowych nie tylko w gminie Donovaly, ale także w dolinie starohorskiej. Zajmuje ona powierzchnię 11,3 ha, na której wybudowano 83 domy (chaty). Budynki są sytuowane u podnóża Litvovskiego Szczytu oraz na jego stokach.

Architektonicznie osada jest heterogenna. Zaburzenie estetyki otoczenia powodują prace budowlane w dużych obiektach (dom STS Bratysława, Zorníčka itp.). Pozytywnym ekologicznie elementem jest wybudowanie sieci kanalizacyjnej i wodociągowej, która w 1993 r. ma być przyłączona do oczyszczalni ścieków. Badania wykazały niekorzystne estetycznie oddziaływanie osady w regionie.

Na południe od miejscowości Donovaly położona jest osada wypoczynkowa Piesok. Na powierzchni ok. 4,2 ha koncentruje się tu 36 domów (chat). Dominującą budowlą jest hotel "Vittek" z 66 łózkami oraz pensjonat "Encian" o charakterze alpejskim. Grupa prywatnych i zakładowych ośrodków wypoczynkowych jest architektonicznie i estetycznie bardzo różnorodna. Prowadzone badania wykazały, iż pod względem ekologicznym osada ta nie jest oceniana zbyt pozytywnie. Postrzeganie atrakcyjności przestrzeni rekreacyjnej oraz środowiska przyrodniczego regionu przez turystów indywidualnych ma charakter subiektywny, co potwierdziły prowadzone studia. Badaniami ankietowymi objęto 115 osób różniących się m.in. stopniem znajomości przestrzeni rekreacyjnej Donovaly.

1. Grupę pierwszą stanowili respondenci z dobrą znajomością terenu Donovaly (59% osób) i ich oceny były następujące:

- przestrzeń rekreacyjna bardzo atrakcyjna – 47–63%;
- atrakcyjna – 37–53%;
- środowisko naturalne naruszone – 88–99%;
- przyroda zniszczona – 1–5,8 % osób.

2. Grupa druga to przygodni (na badanym terenie) uczestnicy ruchu turystycznego. Ich odpowiedzi różniły się od poprzednich:

- przestrzeń bardzo atrakcyjna – 44,5%;
- atrakcyjna – 48,5%;
- nieatrakcyjna – 6%;
- środowisko przekształcone mało – 15,5 %;
- przekształcone – 81 %;
- zniszczone – 3,5 %.

Prowadzone badania wskazują bardzo wyraźnie na konieczność eliminowania negatywnych skutków turystyki na środowisko. Wydaje się, że punktem wyjścia w ukierunkowaniu tych zmian będzie kompleksowe badanie ekologicznej pojemności rekreacyjnej strefy Donovaly.

5. ZAKOŃCZENIE

Region donovalski zaliczany jest do obszarów o wysokiej atrakcyjności dla ruchu turystycznego. Obecnie zaznacza się tu proces transformacji donovalskich osad w kierunku ośrodka turystycznego poprzez rozbudowywanie sieci usług

i niektórych elementów infrastruktury technicznej. Prowadzi to do powstania dużego kompleksu turystycznego.

Dużo problemów pozostaje jednak otwartych. Kluczowe zdają się być: nierównomierne natężenie ruchu turystycznego w różnych sezonach oraz komunikacja tranzytowa.

Zachowanie naturalnych walorów regionu przy zwiększaniu się liczby odwiedzających i funkcji kompleksowego ośrodka recepcji ruchu turystycznego jest możliwe tylko w przypadku wykluczenia komunikacji tranzytowej z obszarów rekreacyjnych. Rozwiązaniem jest tu budowa tunelu na osi Stare Hory–Mistriki–Korytnica, co znacznie skróciłoby połączenie drogowe między Bańską Bystrzycą i Ružomberkiem omijając przeszkodę w postaci około 500-metrowego wzniesienia, przez które biegnie droga. Zapobiegłoby to również stale aktualnemu zagrożeniu źródeł wody pitnej dla Bańskiej Bystrzycy, które znajdują się w tym rejonie. Zakładając, że wielkość ruchu na drogach tranzytowych będzie się stale zwiększać, konieczne staje się wyłączenie tego szlaku komunikacyjnego z rejonu komunikacyjnego Donovaly.

PIŚMIENNICTWO

- Baran V., Čuka P., 1991, *Socioekonomicko-geografické aspekty formovania rekreačnej obce Donovaly*, "Acta Facultatis Paedagogice", Prirodné vedy XI, Banská Bystrica.
- Čuka P., 1991, *Postavenie rekreačných stredísk Starohorskej doliny v závislosti na ponuke rekreačných možností*, manuskrypt, Banská Bystrica.
- Čuka P., 1992, *Niektore aspekty negatívneho vplyvu rekreačných aktivít v modelovom uzemi Donovaly–Turecká*, Zborník prac. Slovensko–rakusky seminar, "Regionálne systémy životného prostredia", Nitra.
- Lukniš M., 1985, *Regionálne členenie SSR z hľadiska jej racionálneho rozvoja*, "Geografický časopis" 37, Bratislava.

Dr Peter Čuka
Katedra Geografii
Uniwersytetu Mateja Bela
w Bańskiej Bystrzycy
ul. Tajovského 40
974–01 Bańska Bystrzyca
Słowacja

Z języka słowackiego tłumaczył
i przygotował do druku:
mgr Bogdan Włodarczyk

Wpłynęło:
15 września 1993 r.